

Vita Mályusz Elemér: Thuróczy János krónikája c. művéről

(Beszámoló a „Памятники средневековой истории народов центральной и восточной Европы” c. sorozat magyarországi munkálatairól)

Az ötvenes évek első felében nagyjelentőségű munka indult meg a Szovjetunióban s Szovjetunió Tudományos Akadémiája Történettudományi és Szlavisztikai Intézetében *M. N. Tyihomirov* akadémikus irányításával a közép- és délkelet-európai népek középkori története legfontosabb főírásainak kiadványsorozat formájában való megismertetésére. A sorozat előzetes programja — aláhúzva a középkori krónikák, hagiografiai források, az epistolairodalom, sőt ezen túlmenően a legfontosabb törvénykezési és oklevélanyag jelentőségét mind az egyes népek belső története, mind e népek egymás közötti kapcsolata, mind a középkor általános gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális és ideológiai történetének kutatása szempontjából — célul tűzte ki a legkiemelkedőbb bizánci, cseh, lengyel, magyar, román, bolgár, szerb és horvát források kiadását. Általános elvként azt szögezték le, hogy amennyiben az érintett forrásnak van modern, részletes kritikai kiadása az eredeti nyelven, a sorozat csak a szöveg orosznyelvű fordítását adja, amennyiben azonban ilyen nem áll rendelkezésre, kétnyelvű kiadás készül. Mindkét közlési mód esetén egyaránt tervezték rövidebb, a korszakot, a forrás keletkezését, a szerző személyét, politikai nézeteit és világnézetét, valamint magát a művet elemző bevezető tanulmány, viszonylag rövid, a közismert anyagot mellőző, a hazai és külföldi tudomány legújabb eredményeit számbavevő részletes kommentár, a szöveg vitás kérdéseit jelző lábjegyzetek, továbbá a földrajzi, a tulajdon- és a népneveket, terminusokat tartalmazó mutatók elkészítését.

Úgy véljük, nem kell külön hangsúlyoznunk, hogy a polgári történettudományt általában jellemző — egyébként természetszerűleg az általánosabb vizsgálatok előfeltételét képező — nemzeti forráskiadványok után olyan sorozat megindítása, amely teljes szövegben közli történetük során egymással kapcsolatban állt népek kiemelkedő forrásait, mennyire alkalmas kiindulópontot nyújt a szocialista történettudomány számára ahhoz, hogy e népek történészeinek közös erőfeszítésével újabb lépést tegyen előre a középkor kutatásában. A program gondosan kidolgozott magas tudományos normái eleve biztosították, hogy a vállalkozás ne csak arra szolgáljon, hogy az orosz kiadás révén e szövegek könnyebben hozzáférhetővé váljanak, hanem számos új eredményt is ígérő kutatómunka kiindulópontjává legyenek. S ha a sorozat végső profiljának, a kötetek egyes részei arányának megfelelő kialakításához csak az első kötetek tanulmányai után jutott, illetve jut el a vállalkozás, kétségtelen, hogy az alapelvek tartós és megbízható alapját képezik majd mindvégig mind a folyamatban levő, mind pedig a csak ezután sorra kerülő munkálatoknak.

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete 1955 végén értesült a sorozat tervéről, s 1956 júniusában juttatta el a szerkesztőkhoz azt a javaslatát, hogy az első magyar forrás, amely a kiadványok között megjelenik, Thuróczy János krónikája legyen, minthogy ez az utolsó olyan történeti forrásunk, amely a középkori krónika műfajához tartozik, kevés változtatással magában foglalja megelőző krónika-irodalmunk legfontosabb darabjait, úgyhogy a leginkább alkalmas a magyar középkori történetírás viszonyaiban kevésbé járatos kutató általános tájékoztatására. S minthogy e munkának nemcsak kritikai, de modern kiadása sincsen, Intézetünk kétnyelvű kiadásra tett javaslatot. A szerkesztőség — a javaslat részletes indokolása után — a tervezetet teljes egészében elfogadta, s így sor kerülhetett a munka megindulására. Az Intézet megbízásából *Mályusz Elemér*, a történettudományok doktora, az Intézet tudományos főmunkatársa nemcsak a munkálat irányítását, de túlnyomó részének gyakorlati megvalósítását is egyedül végezte. Miután 1961 tavaszára a kommentár és jegyzetek zömén kívül a bevezető tanulmány is elkészült, a mintegy tíz éves bevezetést 1961. június 5-én a Történettudományi Intézetben megvitatták.

E munka — amelyet az Intézet középkori osztályának munkatársain kívül sok-szorosított formában mindazok a külső kutatók is megkaptak, akik a benne érintett kérdések valamelyikével tudományosan foglalkoztak — három főreszből áll. Az első, amely az „Előzmények” címet viseli, a magyar középkori történetírás történetét tekinti át, s részletesen foglalkozik azokkal a magyarországi forrásokkal, amelyek Thuróczy munkájába részben közvetlenül is bekerültek, részben pedig annak a szerves folyamatnak jelentik számottevő állomásait, amelyek végül e munkához vezettek. A szerző e részleteiben ma is erősen vitatott probléma legfőbb fejlődési vonalát természetesen csak úgy tisztázhatta, hogy nagymértékben elfogadta a kérdéssel legutóbb foglalkozó *Horváth János és Gerics József* munkájának eredményeit, s ezek alapján teremtett rendet a szerteágazó, egymást gyakran átfedő, de még gyakrabban keresztező álláspontok rengetegében. Egy sor kérdésben azonban nem állt meg ott, ahol a korábbi irodalom, s a krónika-kritikát új megállapításokkal is gazdagította. Különös figyelemet szentelt — ennek jelentőségét, s a felhasználás módjának marxista szemlélet a vitában *Székelly György* húzta alá — a szövegből rekonstruálható szóbeli „források” kérdésének.

A második főresz Thuróczy életével és művének létrejöttével foglalkozik. Behatóan tárgyalja családjá körülményeit, tanulmányait, jogász pályáját, s ezzel párhuzamosan életének fontosabb állomásait elemzi ki a számos kérdést homályban hagyó adatok szórványából. A pálya felvázolása során fény derül a korabeli magyar jogszolgáltatás és az írásbeliség nemegy olyan kérdésére is, amelyről történeti irodalmunkban eddig semmi érdemlegeset nem találhattunk. Thuróczy környezetének vizsgálatára különösen azon időszak tekintetében fordít nagy gondot, amikor Thuróczy — bár, mint a szerző rámutat, korábban nem készült írói pályára — éppen a környezet és a körülmények hatása alatt történetíróvá vált. Külön kisebb fejezetek foglalkoznak Thuróczy három önálló munkájának: a Kis Károlyról, a szkita-hun-magyar történetről, valamint az 1386-tól a megírás koráig tartó szakasz eseményeiről szóló részeknek problematikájával. E három munka különböző időpontbankülönböző céllal, s ennek megfelelően különböző módszerrel készült. Így létrejöttük körülményeinek, a munkák forrásaiknak s a forrásokhoz való viszony kérdéseinek a szerző mindhárom esetben megkülönböztetett figyelmet szentel, s ennek eredményeképpen számos olyan új megoldáshoz jut el, amelyek történetírásunkban bizonyára maradandó értéket fognak jelenteni.

A munka harmadik főreszében Thuróczy munkájának szemléleti és módszertani problémái kerülnek beható vizsgálat alá. A krónikaíró világnézetének és történetiszemléletének tárgyalása a korszak, annak társadalmi és ideológiai viszonyai összefüggéseibe van beágyazva, s az elemzés állandóan összeveti a Thuróczy által észlelt jelenségeket irodalmi forrásai, valamint a kortárs történetírók szemléletével. Ez a módszer szilárd alapot ad a történetíró megítéléséhez és értékeléséhez mind világnézet, mind pedig írói és történetírói kvalitása tekintetében. Másképp ugyanis az összevetés csak önkényes lehetne, az összehasonlításból levont értéket pedig esetleges. Így azonban — a tanulmány vitájában használt kifejezésekkel élve — a „középkorias” és „humanisztikus” elemek egymás melletti előfordulását olyannyira érthetőnek és szükségszerűnek kell látnunk, hogy a kétféle momentumok szembeállítására a szerzőnél méltán fel sem merül. E fejezetben az említett lezáró-értékelő mozzanatok mellett azok az új eredmények, amelyeket a szerző Thuróczy eddig nem ismert forrásai, olvasmányai, irodalmi ismeretei vonalán feltárt, nemcsak a Thuróczy-kérdés, de a XV. századi magyar kultúrtörténet és oktatástörténet kutatói számára is gondolatébresztők lehetnek.

A bevezető tanulmány — mint maga a szerző a vitán erre felhívta a figyelmet — nem befejezett munka. Bizonyos, a terjedelmet érintő és egyéb, technikai jellegű okok miatt a Thuróczy műve hatásával, utóéletével foglalkozó fejezet eddig még nem készült el, noha a tanulmány mondanivalójának végső hangsúlyait minden bizonnyal ez fogja megadni. Ezért — bár maga a munkát és a most megvitatott tanulmány a történettudományunk kérdései iránt érdeklődők figyelmét méltán vonja magára — tartózkodtunk a még teljes egészében le nem zárt munka konkrét eredményeinek részletezésétől. Annál is inkább indokoltnak látszik a tárgyi részletek mellőzése, mert a vitán — *Lederer Emma* javaslatára — az az általános vélemény alakult ki, hogy feltétlenül szükséges a tanulmány végleges, jegyzetelt szövegének magyarnyelvű önálló megjelenítése. A magyar olvasók tehát minden bizonnyal kezükbe fogják kapni ezt a munkát a nemrég megindult historiográfiai monográfia-sorozat köteteként.

A Történettudományi Intézetben megtartott, mintegy négyórás vitát *Molnár Erik* akadémikus, az Intézet igazgatója, és *Makkai László*, a középkori magyar történeti osztály h. osztályvezetője vezette le. A hivatalosan felkért bírálón, *Horváth Jánoson* kívül kilencen szólta hozzá, öten pedig írásban adták át, vagy küldték el rövidebb tárgyi megjegyzéseiket. Bevezetésképpen *Mályusz Elemér* ismertette magát a kiadványsoro-

zatot, a magyarországi munkálatok történetét, az ennek során felvetődött megoldott és még megoldásra váró problémákat, betekintést nyújtott a munka elvégzésének műhelyébe. E tekintetben kitért nemcsak a bevezető tanulmány, hanem a kommentárok, a jegyzetelés kérdéseire is. Utalt továbbá itt is, a vita zárszavában is jelen tanulmány, és korábbi, Thuróczyról írt munkája egymáshoz való viszonyára. Végül egy-két olyan kisebb kérdést érintett, amelyben véleménye a megírás óta némileg módosult.

Mind a felkért bíráló, mind pedig a hozzászólók mondandójának jórésze a Thuróczyt megelőző krónikaszerkesztések kérdéseire vonatkozott. A szerző maga bevezetőjében úgy nyilatkozott, hogy a Gesta-problémával kapcsolatban olyan megállapítások közhírhelyre hozhatók összefoglalására törekedett elsősorban, amelyek felől általában azonos a szakörök felfogása. Igyekezett továbbá az egyes Gesta-részek szerzőinek írói egyéniségét jellemezni, s munkáikat mint egyéni teljesítményt értékelni. A vita arra hívta fel a figyelmet, hogy néhány kérdésben még mindig nem alakult ki egységes álláspont. Bár minden hozzászóló a tanulmány megoldásait általában igen sikeresnek minősítette, egyes konkrét kérdésekben (Miklós püspök krónikaszerzősége, a Salamon-történet körüli ellentmondások magyarázata, Anonymus munkájának elterjedtsége, illetve a XIII. századi gesta-írókra gyakorolt közvetlen hatása stb.) Horváth János, Györffy György korrekciókat javasolt, Horváth János és Gerics József között pedig a Salamon-történet kérdésében a vita során sem jött létre egyetértés. Az egyes krónika-szerkesztések szerzői történetírói egyéniségének és az írók életkörülményeinek problematikájában is több észrevétel hangzott el. Kézaival kapcsolatban Lederer Emma a második appendix szemléleti problémáinak tárgyalását hiányolta, Mezey László pedig — részletesen foglalkozva a clericusok egyházi jogi hovatartozásával — arra hívta fel a figyelmet, hogy e krónikaszerző nem volt feltétlenül felszentelt pap, és így a világi bíróságtól való mentesség privilégiuma sem terjedt ki rá. A krónika egyéb részei szerzőit illető megjegyzések közül ki kell emelni Horváth János azon megjegyzéseit, melyek szerint egyrészt — Kardos Tibor nyomán — lehetségesnek tartja, hogy „Károly Róbert meggyászolója” és a Dubnici krónika-beli I. Lajos életrajz írója azonos személy volt, másrészt, hogy Tótsolymosi Apród János munkájának tárgyalásánál a világi biográfia műfajának kérdésével kellene foglalkozni.

Bizonyos mértékig a Thuróczy előtti gesta szerkesztések kérdéséhez kapcsolódik a vitának az a része, amelyben Horváth János és Györffy György a magyarság bibliai származtatásának kérdésében vetettek fel a tanulmány álláspontjától egyes vonatkozásokban eltérő magyarázatokat. A krónika-kérdés körüli vitából leszűrődő egyik legfontosabb tanulság az volt, amint azt a szerző válaszában hangsúlyozta, hogy a Scriptorum Rerum Hungaricarum c. kiadvány — a szövegközlésnek kijáró minden elismerés mellett — jegyzetanyagának számos hibája, pontatlansága miatt sajnos nem nyújt a kérdések vizsgálatához megbízható alapot, s csak reá támaszkodva a régi felfogás ismétlésénél tovább nem is lehetne jutni.

Többen érintették Thuróczy egyéb, elsősorban külföldi forrásainak kérdését is. Ezek közül ki kell emelni Moravcsik Gyula megjegyzéseit, miszerint nem használható Thuróczy filologusi munkájának bizonyítékai között az az elképzelés, hogy ő Aeneas Sylvius munkáját kijavította volna, s görög nyelvtudására vonatkozóan Dionysios Periegetes említését, mivel munkáját Priscianus latin fordításából ismerte, újabb negatív bizonyítékként kell értékelni.

A vita másik csomópontja a magyarországi írásbeliség és jogi gyakorlat témaköre volt, noha itt a hozzászólások jórésze nem a szövegben kifejtetteket vitatta, hanem kiegészítette, néhány ponton az irodalomban eddig még nem is szereplő megállapításokkal továbbfejlesztette az elmondottakat. Itt ugyanis bizonyos hazai sajátosságok külföldön való tudományos megismertetése indokolja e kérdések különösen beható tárgyalását. Györffy György az oklevélírás széleskörűvé válásának magyarországi időpontjáról — az írásban hozzászólást benyújtó Holub Józsefhez hasonlóan — az adománylevelek érdemeket felsoroló részéről, továbbá a kereszties-lovagok és a templomosok hiteleshelyi tevékenységéről szólt, valamint arról, hogy az adatok a királyi registрум-könyvek meglétéről a XIII. századból is tudósítanak, s ezek vezetését nem lehet csak időlegesen tartani. Mezey László a clericusok már említett problémájából kiindulva széles nemzetközi háttérbe ágyazva tárgyalta a hiteleshelyek problémáját, ismertetve ezek gyakorlatának számos részletkérdését is, majd a notariusi intézmény külföldi és hazai fejlődésével, ennek jelentőségével, s ezzel kapcsolatban a világi értelmiség kialakulásával foglalkozott. (Különösen érdekes volt híradása arról, hogy a Knauz-krónikában XII. századi káptalani iskola tankönyvét találta meg.) A clericus-litteratus fogalom elválása kapcsán mutatott rá arra, hogy Thuróczy is ilyen litteratusi pályára készült, s olvasmányait a köznemességre jellemzőnek értékelte.

A magyar jogszervezet problémáját *Bónis György* szorosan Thuróczy pályájával párhuzamosan tárgyalta. Fejtegetései elsősorban a szerző szerint az e korbéli hivatal-szervezetben érvényesülő familiaritás kétségbevonására irányultak. A szerzővel — s a vele egyetértő *Székely Györggyel* — szemben Drági szerepét, s Drági Thuróczyval való kapcsolatának jelentőségét erősen tartózkodóan ítélte meg. Mindennek fényében több ponton nem fogadta el azt a megoldást, amelyet a tárgyalt műben Thuróczy hivatali pályájáról, s az ennek fordulópontjait jelentő évszámokról olvashatunk.

Végül középponti helyre került a vitában Thuróczy középkoriasságának, illetve humanista vonásainak kérdése. Mint említettük, a szerző Thuróczy krónikájában e két-féle elemek egységét látja, s ezt állítja szembe Bonfini tisztán humanista, de a magyarországi viszonyokból és irodalmi előzményekből nem szervesen kinövő művével. S a középkori elemekkel kapcsolatban hangsúlyozza azt, hogy ezek minden vonatkozásban továbbfejlesztve kerülnek Thuróczy munkájába. *Székely György* azonban arra mutatott rá, hogy a jelenlegi szövegben a középkoriasságra vonatkozó fejtegetésekkel zárul a mű, s így különös súlyt kapva alkalmas a korábban kimutatott humanisztikus vonások elhomályosítására. *Lederer Emma* is hangot adott annak a véleményének, hogy Thuróczy a szerzőtől felfedezett forrása, Guido de Columna trójai története — éppen a megállapítás újdonsága következtében — kissé túlzott hangsúlyt kap a munkában, *Székely György* pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a „quod omnes tangit” elvet Columnánál sem lehet egyértelműen a rendiség elvének tekinteni. A humanista elemek háttérbe szorítását kifogásoló véleményekkel szemben *Gerézdí Rabán* éppen ellentétes következtetést vont le a műből, igazolva ezzel a helyes arányok megbomlásától félők aggályait. Ő ugyanis Thuróczy világnézetének és stílusának ellentmondásából (középkorias és humanisztikus elemek) olyan következtetést vont le, miszerint Thuróczy a vulgáris középkori latin irodalom reprezentatív világi képviselője, akinek munkájában a humanisztikus beütések ritkák, ezek szerepe másodlagos. S minthogy Thuróczy krónikáját a vulgáris latin irodalom befejezőjeként és betetőzőjeként jellemezte, ebben vélte megtalálni az okát annak, hogy Mátyás király Bonfinival ismét megíratta a magyarok történetét, amelyet *Gerézdí* az első magyarországi humanista történeti műként tárgyalt.

A munka általános szemléleti kérdéseivel foglalkozva — a tanulmány egészét illető elismerés mellett — elhangzott néhány olyan észrevétel is, amely egyes fogalmazási, terminológiai kérdésekben hívta fel a figyelmet az egységes szóhasználat, az árnyalatokra is tekintettel levő precíz fogalmazás következetes megvalósításának szükségességére. Így *Székely György* elsősorban arra figyelmeztetett, hogy a feudális nacionalizmus kérdését érintő egyes megfogalmazások esetében — bár hangsúlyozta, hogy a kérdés egészét a mű helyesen tárgyalja — félreérthető, anakronisztikusan ható kifejezések is szerepelnek. Más esetekben pedig — mint *Székely György* a ferencesek és domonkosok szerepének, *Lederer Emma* pedig a Mátyás-kori erkölcsök értékelésénél — a pozitívumok egyoldalú hangsúlyozását, túlértékelését említették az egész munka értékét nem befolyásoló problémákként.

Összefoglalva tehát a vitán — amelyen, mint láttuk, a szűken értett történeztudományok képviselői is megjelentek és felszólaltak — az az egységes megállapítás alakult ki, hogy a Szovjetunió Tudományos Akadémiája által életre hívott sorozat munkálatai során hazánkban igen jelentős, értékes munka született. A szerző művének súlya azáltal, hogy a magyar középkori történetírás a XV. század végéig terjedő történetét először dolgozza fel marxista szellemben a maga egészében, a sorozat támasztotta magas követelményeket is felülmúlja. A most sokszorosított formában közreadott tanulmány és a vita nem lezárását jelenti e fontos munkának, hanem egy már igen előrehaladott állapotbeli állomását. A szovjet sorozat irányítói, *Tyihomirov* akadémikus és *Udalcova* professzor tervezett budapesti látogatása után megoldódnak a kétnyelvű Thuróczy-kiadvány körül eddig még el nem döntött problémák is. A bevezető tanulmány pedig — mint a szerző zárszavában elmondta — a vitán elhangzottakat is felhasználva továbbépül, s önálló műként kerül majd a magyar olvasó kezébe, mélyreható tájékoztatást adva nemcsak Thuróczyról és munkásságáról, de történetírásunk első nagy szakaszának szinte teljes tematikájáról is.

Surányi B. Álm

MEGJEGYZÉSEK

Megvitatásra került dolgozatomnak nemcsak szövegében, hanem lábjegyzeteiben is kerültém a polémiát s nem tartottam szükségesnek a felfogásommal ellenkező vélemények cáfolását. Úgy gondoltam, hogy azoknak az olvasóknak a számára, akik a kiadványból fognak először részletesebb tájékozódást szerezni történetünk eseményeiről és történetírásunk eredményeiről, éppen elég megterhelés, ha oly magyarázatok elolvasására kérjük, amelyek felől itthon általában egyöntetű vélemény alakult ki, s felesleges őket megzavarnunk oly nézetek ismertetésével, amelyek fontossága legalábbis kérdéses. Azt hiszem, nem volna helyes ettől az alapelvtől eltérnem a vitában érintett részletekben sem, s ily módon az arányokat megbolygatni. Mivel azonban a felszólalók a maguk munkaterületének legkitűnőbb szakemberei, s mert nem volna illendő egyszerűen hallgatással napirendre térni kutatásaim eredményeivel ellenkező bíráló észrevételeik felett, megkísérlem néhány pontban megindokolni, milyen meggondolások tartanak vissza azok elfogadásától.

Thuróczy három görög auktort ismert közvetlenül, azaz nem másodkézből, nem valamelyik későbbi szerző hivatkozásából: Diodorus Siculust, Herodotost és Dionysios Periegetest. Egyiket sem görögül, hanem latinul olvasta. Az első két auktornál ezt kifejezetten megmondtam, de Dionysiosnál elmulasztottam a latin szöveg használatát hangsúlyozni, amiből Moravcsik Gyula arra következtetett, hogy talán azt hiszem, mintha Thuróczy tudott volna görögül. A félreértés a „latin fordítás” szavak megismétlésével bizonyára könnyen elosztható, meg kell azonban jegyeznem, hogy egy XV. századi magyar író esetében, ha csak nem tanult egyetemen, a görög nyelvtudás annyira elképzelhetetlen, hogy az ellenkezőjének részletes bizonyítására kötelezettnek éreztem volna magamat. Nem tartom ellenben valószínűnek, hogy Thuróczy Dionysioszt szűkegképpen Priscianus verses fordításából ismerte. Antonius Beccaria fordítása 1477-ben. majd 1478-ban Velencében nyomtatásban megjelent, Thuróczyhoz tehát eljuthatott. Thuróczy szövege ehhez a prózai fordításhoz közelebb áll, mint Priscianushoz:

Thuróczy (1766-i kiadás) 62. l.:	A Beccaria fordítása (1478-i kiadása: OSzK Inc. 975.):
ipse Dionysius Hunnos eosdem cum Caspi-	Tum vero Vni ac deinde Caspii et Albani,
iset Albanis vicinari populosque feroces et	quorum omnium mores feroces sunt a
bello aptos esse ponit.	natura bellique aviditate perciti.

Ezzel szemben Priscianus szövege vers. 705—706. (*Bernhardy* : *Geographi Graeci minores*, Lipsiae 1828. I. k. 477. l.):

Hinc Unnus sequitur, post fortis Caspia proles,
Hinc sunt Albani bellaces Marte feroci.

Még világosabbá teszi Thuróczy szövegének a Beccaria-fordítástól, nem pedig Priscianustól függését a másik Dionysios-utalás vizsgálata:

Thuróczy 59. l.:	Beccaria fordítása:
Dionysius autem paludem hanc matrem	Hęc est palus illa, quam circum incolunt
Ponti appellavit. Multas enim famosissi-	Scythę quamve ponti matrem appellunt
morum amnium aquas in illam devehit ac	ob id maxime, quod multa inde eum effluat
tandem eadem ipsam paludem in mare	aqua distracta potissimum ex Cimmerico
Ponticum emittere dicit.	bosphoro atque ex multis aliunde locis,
	quę adeo ex omni parte paludem replet,
	ut non possit intra sua labra contineri.

Priscianus vers. 154—157. (*Bernhardy* : i. m. I. k. 464. l.):

Quam Scythiae gentes circumdant undique ripis
Et matrem Ponti perhibent Maeotidis undam:
Scilicet hinc Ponti vis exit gurgite multo.
Cimmerium torrens per Bosporon . . .

Mezey László tagadva, hogy Kézai mint clericus élvezhette volna a világi bíráskodástól való mentesség előnyeit, a XIV. századi Ars notarialis-ra hivatkozik, amely szerint, mint mondja, csak a felszentelt papok tartoztak az egyházi bíróságok alá, az alsóbb rendek felvétele pedig senkit sem tett a személyes szabadság birtokosává. Felfogása bizonyítékul III. Ince pápa 1213-i és 1215-i rendelkezéseire utal, amelyeket lényegükben II. Frigyes megismételt; ezek a nagyobb rendeletek megszerzett clericusokat eltiltva a notáriusi tevékenységtől, elkülönítik a világi életre bármikor visszatérő, helyesebben attól el sem szakadó clericus-tömeget a szoros értelemben vett egyháziak rétegé-

től. Mezey felfogása főleg azért igényel figyelmet, mert azt a végső következtetést vonja le megállapításaiból, hogy a magyar világi társadalom már a XIV. század elejére intellektualizálódott.

Mezey elgondolásával, hogy a magyar egyházi élet fejlődése — szervezeti és művelődési vonatkozásban — egy ütemben haladt volna az általános európaival, tehát a pápai általános rendelkezések és tilalmak egyidejűleg érvényesültek volna nálunk is, nem érthetnek egyet. II. András 1222-i privilégiuma, amelyben biztosítja az egyháziak számára, hogy nem tartoznak a világi bíróságok hatalma alá s adót sem fizetnek, vitathatatlanul a legtagabb értelemben veszi a clericus kifejezést. Nemcsak felsorolja tehát, hogy kit ért clericuson: sacerdot, diaconust, subdiaconust, acolythat, exorcistat, hanem azt is hangsúlyozza, hogy általában a hajkorona, a „tonsura clericalis” viselőit megilletik a kiváltságok (*Fejér: Codex diplomaticus III/1. k. 379. l.*). Vagyis a két legalsó rendnek, a lectoratusnak és az ostiariusnak kimaradása a felsorolásból egyáltalán nem jelenti, mintha azok tulajdonosai nem lettek volna a kiváltságok részesei. Mivel hajkoronája lehet annak is, aki még a legalacsonyabb rendet sem vette fel, a kiváltságlevél hatálya valóban kiterjed mindenkire, aki csak rá lép a papsághoz vezető útra. A pápaság szükségességnek találhatta, hogy általában korlátozza a papi pályára igyekvők tömegét, az állásokat, javadalmakat a legképzettebbeknek tartsa feenn, azoktól pedig, akik, megítélése szerint, nem felelnek meg a követelményeknek, a kedvezményeket megvonja, Magyarországon azonban más volt a helyzet. A XIII. század elején nálunk a megélhetést biztosító helyekhez, javadalmakhoz képest az igényt támasztó klerikus oly kevés volt, hogy minden papnak jelentkezőt a kiváltságok teljességében lehetett részesíteni. Ha a magyarországi klerus jellegében nem különbözik a korabeli olasztól vagy franciától, vezetői II. Andrástól más privilégiumot eszközölnék ki. Éppen abból, hogy ez a királyi kiváltságlevél valamennyi, a legalsó rendek birtokosává lett klerikust is a privilegium fori előnyeiben részesíti, a hazai egyházi társadalom sajátosságaihoz igazított és vonásaira lehet következtetnünk. Az 1222-i kiváltságlevélnek a fontosságára már régebben rámutattam, kiemelve, hogy bizonyossága szerint Magyarországon az egyház tudott elsőnek renddézervezkedni, rendi önállóságát külön bírói forumán keresztül elismertetni, s arra is felhívtam a figyelmet, hogy ez az egyházi társadalom, amidőn a kialakuló rendiségben elkülönült, éppen a „tonsura clericalis” kifejezés tanúsága szerint igen széleskörű volt (*L'organisation corporative du Moyen Age à la fin de l'Ancien Régime. Louvain. 1939. 18. l.*). Ezen a megállapításon nincs okom változtatni.

Igaz, Kézai jó félévszázaddal az aranybulla kora után élt, s így fel lehetne tenni, hogy akkor már nem volt érvényben az 1222-i kiváltság, az 1279-i budai zsinat határozatai azonban egyáltalán nem támogatják a nézetet, mintha a clericusok tömege világinak volna számítható. Ellenkezőleg, a zsinat, bár számtalan rendelkezésében megkülönbözteti a felszentelt papokat a clericusoktól, akik „in quovis ordine constitutus”-ok, sőt, „uxoratus”-ok is lehetnek, éppen az egyházi bíróság illetékességét megállapító határozatában valamennyi clericust szorosan összefogja. Megtiltja ugyanis, hogy egyetlen „persona ecclesiastica” akár mint felperes, akár mint alperes megjelenjék világi bíró előtt, hacsak az ügy nem kifejezetten a világi bíróság illetékessége alá tartozik, a tilalom ellen cselekvőket, mind a bírót, mind a „persona ecclesiastica”-t pedig kiközösítéssel fenyegeti (*St. L. Endlicher: Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana. Sangalli 1849. 576. l.*). Csak egy kivétel lehetséges: „sacerdos vel aliqua persona ecclesiastica” személyes sérelem vagy az egyháznak juttatott alamizsna, hagyomány esetében világi bíróság előtt pereskedhet — nyilvánvalóan mint felperes —, azonban csak a püspök engedélyével (uo.). Ez az egyetlen pont, ahol a sacerdos, a felszentelt pap a „persona ecclesiastica”-tól mintegy különváltan szerepel, mert egyébként mindenütt máshol a „persona ecclesiastica” kifejezés általában valamennyi egyházit jelenti a prelátusokon kívül (uo. 568, 571, 572. l.); ezért is lehet ellentéte a „persona secularis” (uo. 585, 587. l.). De talán a legvilágosabban tanúsítja, hogy a felszentelt papok a „persona ecclesiastica” fogalmába tartoznak, az adó- és vámentességét hangsúlyozó pont. Mivel eszerint a kiváltságnak minden „ecclesiastica persona” részese (uo. 595. l.), s mert a sacerdosok nincsenek, nem lehetnek a mentességből kizárva, kétségtelen, hogy Kézai idejében a clericusok a privilegium fori előnyeit élvezték, Kézai pedig valóban birtokosa lett mint clericus a személyes szabadságnak.

Más kérdés, miként sikerült neki az általános királyi tilalom ellenére, amely szerint udvarnokot, civilist vagy egyáltalán szolgálatra kötelezett embert prelatust „ad tonsuram clericalem” nem bocsáthat, mégis csak megszerezni a clericusság jelét. Kézai Gesta-jának második appendixe, amelynek a tárgyalásból kimaradását Lederer Emma joggal hiányolta, adhatja meg a felvilágosítást. Kézai itt mintegy saját családja helyzetét magyarázza, amidőn a keresztény foglyoktól származtatja az udvarnokokat, a várak szolgálá-

tára kötelezett népeket, a conditionariusokat, felszabadulásukat pedig a királynak tulajdonítja. A beállítással, hogy a főurak hatalmába került keresztény foglyokat a király magához váltotta s azok ily módon közvetlen rendelkezése alá kerültek, Kézai volta-képpen szertelen méretű látománnyá vetítette ki saját életét, azzal pedig, hogy a főpapoknak kezdeményező szerepet juttat, emléket állított annak a prelátnak, aki elfogadta őt clericusnak. A társadalom történetét tárgyaló mesével igazolni saját helyzetének megváltozását, ennek megfelelően képzelni el egész rétegek sorsának évszázados alakulását, ez oly vállalkozás volt, amely méltó Kézai korlátokat nem ismerő fantáziájához, mégha a valóságban számtalan lehetőség is adódott az erős függő viszonyban élők számára, hogy a kevésbé megkötöttek, sőt a teljes szabadsággal rendelkezők közé át-kerüljenek.

Mezey egyébként messze megy, amidőn az *Ars notarialis* formulareinak „sacerdos” szavaiból azt következteti, hogy az egyházi bíróságok hatásköre csak rájuk terjedt ki. Nehéz elképzelni, hogy egy diaconust nem illetett volna meg a kiváltság. Az okleveles gyakorlat figyelemmel követése bizonyára megnyugtatóbb eredményhez fog vezetni. Meg kell ugyanis jegyeznem, hogy III. Ince tilalma ellenére a XV. században működtek Magyarországon olyan közjegyzők, akik presbyterek, tehát felszentelt papok voltak (*Érdúj helyi M.*: A közjegyzőség és hiteles helyek története Magyarországon. Bpest. 1899. 126. 1. l. j. [1398]; 129. 1. 6. j. [1418]; 131. 1. 2. j. [1426]; 135. 1. 2. j. [1453]; 140. 1. 3. és 4. j. [1478, 1479]; 301. 1. [1495]; 317. 1. [1496]). Egyébként a váradi statutumokból sem lehet azt kiolvasni, mintha a clericus értelme általában scholarissá, tanulóvá korlátozódott volna. A statutum a „clericus ecclesie”, azaz a váradi egyház (nostre) clericusai, a rendesen „clericus chori”-nak nevezett clericusok fogalmát határozza meg, hangsúlyozva, hogy nemcsak azokat kell közéjük érteni, akik már kanonokok vagy prebendáriusok, oltár- vagy kápolnaigazgatók, hanem a káptalani tagok rokongyermekeit és más scholarikusokat is. (*Bunyitay V.*: A váradi káptalan legrégebbi statutumai. Nagyvárad 1886. 92. l.)

Az általános európai és a magyar fejlődés közti eltéréseket figyelembe véve valószínűtlennek látszik, hogy a XIV. század elejére világi társadalmunk intellektualizálódott. Bár lehetséges, hogy Mezeynek sikerülnie fog tétele helyességét bebizonyítania, a magyar történetírás fejlődése ellene szól teóriájának. A XIV. században, nemcsak az elején, kivétel nélkül még mindég egyháziak írták a Gesta-szerkesztményeket s felszentelt pap volt Tótsolymosi is, első világi történetírónk pedig Thuróczy, esetleg a Drágiféle kompendium szerzője. Ha tehát más területeken a világi értelmiség át is vehette a vezetőszerepet az egyháziaktól, a történetírásban a fordulat még nem következett be.

Más vonatkozásokban, de a forrásadatoktól szintén nem támogatottan általánosít Győrffy György. Szórványos XIII. századi megemlékezésekből arra következtet, hogy registorumot állandóan vezettek a királyi kancelláriában, s a „Regestrata” jelnek az eredeti oklevelekről lemaradása nem bizonyított arra, hogy a szövegeket nem jegyezték fel királyi könyvekben. Következtetése ellenkezik mindazok (Hajnik, Szabó Dezső, Szentpétery, részben Gárdonyi) felfogásával, akik a kérdéssel foglalkoztak, s így részletesebb cáfolására nincs is szükség. Meg kell azonban jegyeznem, hogy évről évről a XIV. század végén sem lehet általánosságban kancelláriáról beszélni, mivel a nagyobb és a titkos kancellária egymástól független szervezettel működött, másrészt, mivel a német-római birodalmi kancelláriában VII. Henrik és Bajor Lajos idejében a regisztrálásnak még csak kezdetei vehetők észre s a rendszeres vezetés IV. Károly nevéhez fűződik (*H. Bresslau*: Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien. Leipzig. 1912. 2. kiad. I. k. 136. l.), magában is valószínűtlen, hogy a magyar szokás egy évszázaddal megelőzte volna a németet. Győrffynek egy másik állításával, hogy a magyarországi okleveles gyakorlat a XIII. század utolsó harmadában ugyanolyan széleskörű volt, mint a XIV. században, nem tudok vitatkozni, mivel a mostani véleményétől eltérő megjegyzésem azon a korábbi megállapításán alapszik (Magyarország történeti földrajza I. k.), amelyről kéziratának olvasása közben szereztem tudomást s amely szerint a XI–XIII. századi magyarországi oklevelek száma kerekén 10 000, de ugyanennyi az 1300–1332 évekből fennmaradtaké is. Az ellentmondás feloldására illetéktelennek érzem magamat.

Nem tehetem a magamévá Bónis György felfogását, amely szerint, noha 1470-ben az országbíró halálával egyidejűleg a jegyző, Thuróczy elhagyta a királyi udvart, ennek a ténynek nem a familiárisi kapcsolat a magyarázata, hanem egy kuriai reform. Bónis, saját bevallása szerint, nem tudja bizonyítani, hogy a feltételezett reform eredményeül „jól felkészült gyakorlati jogászok, a magister hivatali címmel ellátott kuriai jegyzők” kerestek alkalmazást a hiteleshelyeknél vagy fordultak teljesen az ügyvédi pályára felé (A somogyvári formuláskönyv. Kelemen Lajos Emlékkönyv. Kolozsvár 1957. 131. l.), a vitában felhozott újabb érvek pedig, hogy Thuróczyt a sági konventhez a jó fizetés vonzotta volna, joggal lehet ellene vetni a kérdést, hogy akkor miért iparkodott másod-

szor is visszakerülni a kuriába. Mindaddig, amíg Bónisnak nem sikerül feltevéseit valószínűsíteni, meg kell maradnom régi magyarázatom mellett, amely számol a kor közigazgatási rendszerét megszabó familiaritásnak (*Holub J. : A főispán és alispán viszonyának jogi természete. Fejérpataky Emlékkönyv. Bpest. 1917. 186. s. köv. 1.*) a központi bíráskodásban esetenkénti érvényesülésével.

Bár meglepett, megnyugtatólag hatott, hogy a vita résztvevői nem kifogásolták, amiért Columna hatását Thuróczy stílusára korlátoztam. Attól tartottam ugyanis, hogy a hatást a magyar író egész gondolkodásmódját befolyásolóknak fogják látni. Lederer Emma bíráló észrevétele, hogy — ellenkezőleg — túlságosan is nagy jelentőséget tulajdonítok Columának, végleg eloszlatja aggályomat. Ugyanakkor, mivel a stíláriis egyezések szembetűnőek Columna és Thuróczy között, nem gondolom, hogy a kapcsolatukat magyarázó részek módosításra szorulnának. Vannak viszont a problémának oly vonatkozásai, amelyekre a bevezető tanulmány szűkre szabott keretei közt lehetetlen volt kitérni, s ezért itt kísérlem meg felhívni reájuk a figyelmet.

Amióta J. Burekhardt máig vonzó olvasmányunknak maradt munkájában az uralkodók élére, akik államukat a művész kezével formálhatónak érezték, II. Frigyes állította s nem habozott kimondani, hogy ő volt az első modern ember a trónon (*Die Kultur der Renaissance in Italien. 18. kiad. Leipzig [1928]. 5. 1.*), azóta szinte lehetetlen elkerülni, hogy vita ne támadjon nevének hallatára. Thuróczy ugyan időben jó két évszázaddal utána élt, de mert Columna II. Frigyes udvarában kezdte pályáját, az irodalmi mintakép jellegének meghatározása akarva nem akarva a renaissance, sőt az újkor kezdeteinek problémáját veti elénk. Leegyszerűsítve így lehet ugyanis megfogalmaznunk a lényegét: Ha Guido de Columna középkori író, akkor Thuróczyt sem segítette — XV. századi értelemben — modernné válni, ha ellenben már a renaissance korába sorolható, a magyar történelem könyve is korszerűbbnek tekinthető.

A kérdés részben azért nem egyszerű, mert a középkori és renaissance elemek magának II. Frigyesnek az uralkodásában sem különíthetők el. Szicíliai királyságában uralkodhatott abszolút fejedelem módjára, mint császárnak azonban számolnia kellett a német egyházi és világi fejedelmek önállósulási törekvéseivel, sőt tudomásul kellett vennie, hogy azokat vissza nem szoríthatja. Az 1232-i „*Constitutio in favorem principum*” a biznyság, hogy a területiális széttagolódás felé vezető úton az ő uralma alatt is tovább haladt a birodalom, gyűlésekre összehívó felszólításainak érvelése pedig a rendi felfogást tükrözi. A császár feje, a fejedelmek tagjai a birodalomnak, együttműködésük alapja az utóbbiak hozzájárulása, a tanácskozások pedig nélkülözhetetlenek, mivel szükséges, hogy általános jóváhagyásban részesüljenek a mindenkit érintő elhatározások. (MG LL [Constitutiones et acta], tom II. Az organikus államfelfogásról: 210, 211. sk., 374. sk. l., az 1244-i meghívóban: „*cum imperii principes nobilia membra sint corporis nostri, in quibus imperialis sedis iungitur potestas, et ea, que nobis incumbunt, contingant imperium et specialiter singulos ac generaliter universos, presenciam omnium tenemur instantius evocare, ut quod tangit omnes, ab omnibus approbetur.*”) A „*Quod omnes tangit*” elv, világos, a rendiségre jellemző s ily jellegén mit sem változtat, hogy II. Frigyes is hangoztatta. (Vö. *A. Marongiu: L'istituto parlamentare in Italia dalle origini al 1500. Roma. 1949. 65. sk., 123. sk., 126. l.*) Az is bizonyos továbbá, hogy Columna szintén a rendi gondolkodásnak megfelelően idézi, amidőn Priamusszal tanácskozásra hivatja a trójaiakat. Hasonlóképpen a rendi fejlődés kísérő jelensége valamennyi hazai említése 1440-től kezdve, amely évből a legkorábbi utalás ismeretes (*Holub J. : „Quod omnes tangit . . .” Revue historique de droit français et étranger. 1951. 97. sk. l., a forráshelyek gondos felsorolásával*). Mindezek alapján joggal tételezhetjük fel, hogy Thuróczy sem láthatott benne mást, mint a királyi hatalomnak a rendek általi korlátozása szimbólumát. Következésképpen, ha hallgatással mellőzte, akkor az a szándék vezette, hogy elhárítsa az ideológiai akadályt Mátyás abszolútizmusának útjából. Mivel feltevéssünket tovább valószínűsíti, hogy Thuróczy hasonló szándékkal módosította Zsigmond 1435-i II. decretumának bevezetését, Székely György ellenvetésével szemben változatlanul fenn kell tartanom magyarázataimat.

Columna munkájában több oly vonás vehető észre, amelyeknek érvényesülését a renaissanceban szoktuk kiteljesedőnek látni. Ilyenek a természet szépségeinek túláradó ecsetelése, a hit, hogy az asztrológia képes feltárni a jövőt, vagy a szereplők érzelmeit tükröző beszédek. Úgy látszik, a természetnek ez a felfedezése, az asztrológia szerepének ily értékelése, a beszédeknek érzelmekkel telítése Columánál nem konvencionális átvételek. Oly munkát, amely Columna művét összehasonlítóan forrásával, Benoît de Sainte-Maure nagy terjedelmű verses regényével — az olasz író ugyanis közismerten ezt dolgozta át —, nem ismerem. A „*Historia destructionis Troiae*” legújabb kiadója, N. E. Griffin sajnos nagyon leegyszerűsítette feladatát. Csupán szövegkiadást nyújtva, megelégedett

azzal, hogy a kézirat- és incunabulum-variánsokat feltüntette, a forrásokat, Benoît, Dares és Dictys műveit pedig csak egy-egy tulajdonnév megállapításánál vette figyelembe. (The Mediaeval Academy of America. Publication No 26. Cambridge [Mass.] 1936.) Arra vonatkozólag, hogy mit kölcsönzött Columna az előtte fekvő szövegből, következőleg, mi az, ami saját kiegészítése, betoldása vagy változtatása, az egyébként tipografiaiilag szép kiadványból semmit sem tudunk meg. Mivel erőmet meghaladó munka volna, hogy Thuróczyval foglalkozva forrásának forrásáig hatoljak le s Benoît-nak Columna-hoz való viszonyát szövegeik összehasonlítása alapján állapítsam meg, be kell érnem a rébibb irodalommal. Itt H. Dunggernel igen lényeges megállapítást olvashatunk: Columna természet-leírásai, beszédei, csatarajzai önállóak („selbständige Ausführungen.” Die Sage vom trojanischen Kriege in den Bearbeitungen des Mittelalters und ihren antiken Quellen. Leipzig. 1869. 61. sk. l.). Valószínűnek látszik, hogy az asztrológiai vonatkozású részeket Columna szintén olvasmányaitól függetlenül írta le. Amit II. Frigyes udvarában látott és tapasztalt, az mind az asztrológia megbecsülésére figyelmeztette. A császár nemcsak latinra fordíttatta Avicenna és Averroës műveit, hanem Michael Scottus személyében külön udvari asztrológust is tartott maga mellett, aki azután megbízásából asztrológiai műveket írt számára. (H. Niese: Zur Geschichte des geistigen Lebens am Hofe Kaiser Friedrichs II. Historische Zeitschrift 108 [1912]. 502. l. — M. Grabmann: Mittelalterliches Geistesleben. München 1936. II. köt. 103. sk. l. [Kaiser Friedrich II. und sein Verhältnis zur aristotelischen und arabischen Philosophie]).

A XII. századhoz képest, ha ezt Benoît-val azonosítjuk; Columnát akár egy újabb kor gyermekének is tarthatnók. Ily módon azonban azoknak az eljárásait ismételnők meg, akik észrevéve, hogy a Burckhardt által megtárgyalt kulturális jelenségek már jóval korábban feltűnnek, egyre mélyebben kitolták a középkor felé a renaissance kezdetének időpontját. Közülök elég a legismertebbre, a művészettörténész H. Thodera hivatkoznom, aki Assisi Ferencnek a világ szépsége iránti elragadtatását tekinti a művészet újjászületése kezdeményezőjének, s Giottótól Rafaelig egységesnek látja a fejlődést. (Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien. 1885.) Nyilvánvalóan nem járának el helyesen, amint hogy Thode még oly szellemes fejtegetései is elvesztették csillogó fényüket, amidőn a művészettörténészek ellenvetései után a W. Goetz által irányított tanulmányok egymásután feltárták, hogy már a X. és XI. század irodalmi emlékei a természetnek mily élénk leírásait tartalmazzák (Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance 4, 18. köt.).

A renaissance-probléma körül a polgári történetirodalomban évtizedeken keresztül folyt vitának egyik fontos eredményeül az a megállapítás volna leszűrhető, hogy nincs egyetlen olyan motívum a XV. század művelődésében, amelyhez hasonló jelenség jóval korábban nem volna kimutatható, viszont ugyanakkor párhuzamosan számtalan más „középkori” vonás érvényesül, amelyeket Burckhardt, mivel nem kortörténetet kívánt írni, hallgatással mellőzött. Mindezek után úgy tünik fel előttünk, hogy Columnát a XII. századhoz képest újabb írói sajátosságai alapján sem lehet renaissance-írónak tartanunk. Ha azonban nemcsak felténnök, hogy műve a renaissanceban gyökerezik, hanem állításunkat még kellőképpen bizonyítani is sikerülne, akkor sem lehetne segítségével Thuróczy hovátartozását eldöntenünk. Columna költő volt, nem történész, munkája tehát, akár a középkorban, akár a renaissanceban van beágyazódva, nem jellemző a történetírásra. Thuróczy munkájának középkori vagy renaissance jellege egyedül abból állapítható meg, hogy mennyire közelítette meg a humanizmusnak a történeti kutatás módszeréről, a történetfelfogásról és az előadás módjáról alkotott elgondolásait. A kérdés megválaszolásánál Columnának eleve nem juthat szerep. Legfeljebb negatív értelemben. Ha ugyanis Thuróczyra igen erős hatást tudott gyakorolni, akkor a magyar író aligha láthatott nagy különbséget a történetírói és költői tevékenység között, ami megint, mint Gesta-író elődceinek példája mutatja, tipikusan középkori jelenség.

Az elmondottakból következőleg korántsem egyszerű különválasztani Thuróczy munkájában a renaissance vonásokat a középkoriaktól, ha egyszer különbséget kell tennünk a járulékos szépirodalmi és a lényeges jelentő tudományos elemek között. A kívánalomnak csak akkor tudnánk megfelelni, ha a gondolat elemeket egyenként hozzá tudnók kötni a társadalmi alaphoz. A polgári történetírás ezt nem érezte feladatának, a marxista történettudomány pedig még nem foglalkozott a problémával. J. Huizinga, a két világ-háború közti időszak egyik legismertebb művelődéstörténésze megoldás gyanánt azt ajánlotta a kutatóknak, hogy a renaissanceban ne keressenek feltétlen szellemi egységet, amely egyetlen formulában össze volna foglalható, hanem a jelenségeket teljes egészükben, ellentétes vonásaikkal együtt igyekezzenek megérteni és ábrázolni (Wege der Kulturgeschichte. München 1930. 89. sk. l.). A tanácsot mint kutatási irányelvet elfogadhatjuk ugyan, a határozatlanság azonban, amely Huizinga magatartását jellemzi, való-

sággal követeli, hogy a felépítmény és az alap viszonyával nálunknál hivatottabbak foglalkozzanak.

Amíg erre sor kerül, be kell érnem Thuróczy helyének kijelölésénél annak a társadalmi csoportnak a megállapításával, amelynek számára könyvét írta. Nem az uralkodóra és legszűkebb környezetére gondolt. Ebben az esetben a királynak vagy valamelyik nagyúrnak ajánlotta volna művét. Ajánlásai egy prothonotariushoz és az egyik királyi bíróság köznemesi származású szakember-vezetőjéhez szólnak. Ezek voltak inspirálói és első olvasói, további olvasói gyanánt pedig hivatali társaira s ezeknek, meg önmagának rokonaira, köznemesi atyafiaira számíthatott. Hálás közönség volt ez. Szívesen forgatta a munkát, amely jellegében és stílusával éppen megfelelt igényeinek és szellemi színvonalának. Első tanulmányozói között lehetett Werbőczy is, aki olyan jól megjegyezte a könyv fejtegetéseit, hogy azokra visszaemlékezve fogalmazta meg 1505-ben a szittyva dicsőségre hivatkozó rákosi végzést (1905: famam ipsius [gentis Scythice] totum orbem terrarum longe lateque diffusam ad ethera usque extulerunt — Thuróczy 251. l.: amplamque illorum [Hungarorum] famam hinc inde diffusam sidera tangere fecit; 1505: natalis soli dulcedine allecta — Thuróczy 70. l.: soli natalis, 71. l.: agri fertilitate allecta, 95. l.: natalis patriae dulcedine ductus), majd a Hármaskönyv történeti elmélkedését (Századok 65[1931] 416. l.), ily módon évszázadok generációiba beleoltva mesterének felfogását. Thuróczy népszerűsége a köznemesség körében aligha lett volna oly nagy, ha munkájának színvonala jelentősen meghaladja olvasói értelmét. Mivel olvasóközönsége népes társadalmi réteg, eleve sem valószínű, hogy a könyv jellege idegenszerű, tehát modern lett volna. A legműveltebbeket az új gondolatélelemek érdeklik, a köznemességet a már megszokottak. Thuróczy sokak számára volt érthető, és ez a körülmény magában is kiemeli, hogy munkája az átlagos magyar művelődési viszonyokhoz illőnek tekinthető.